
КУДЕРМІНА О.І.,
доктор психологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
юридичної психології,
Національна академія
внутрішніх справ,
м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПОНЕНТІВ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ

У статті представлений аналіз психологічних особливостей компонентів політико-правової свідомості сучасної молоді. Автором надана характеристика пізнавального (когнітивного), оціночного (емоційного) та регулятивного (поведінкового) компонентів політико-правової свідомості молодої людини нашої держави. Зазначений аналіз здійснений в співвідношенні з можливими об'єктивними та суб'єктивними чинниками, які обумовлюють виявлені в процесі теоретичного дослідження особливості компонентів політико-правової свідомості особистості. Доведено, що існуючі ціннісні пропозиції в політичному просторі нашої держави не сприяють формуванню консолідуючої та дієвої політичної активності молоді. Обґрунтовується необхідність створення засад державної політики щодо дій в напрямі формування політико-правової свідомості підростаючого покоління.

Ключові слова: політико-правова свідомість, компоненти політико-правової свідомості, мораль, цінності, поведінка в політичному просторі.

В статье представлен анализ психологических особенностей политико-правового сознания современной молодежи. Автор охарактеризовал познавательный (когнитивный), оценочный (эмоциональный) и регулятивный (поведенческий) компоненты политико-правового сознания молодого человека в нашем государстве. Представленный анализ осуществлен в соотношении с возможными объективными и субъективными факторами, обуславливающими выявленные в процессе теоретического исследования особенности политико-правового сознания личности.

© КУДЕРМІНА О.І., 2015

Доказано, что существующие ценностные предложения в политическом пространстве нашего государства не способствуют формированию консолидирующей и действенной политической активности молодежи. Обосновывается необходимость создания стержневых основ государственной политики относительно действий, направленных на формирование политико-правового сознания подрастающего поколения.

Ключевые слова: *политико-правовое сознание, компоненты политико-правового сознания, мораль, ценности, поведение в политическом пространстве.*

The article presents an analysis of the psychological characteristics of the political and legal consciousness of today's youth. The author described the cognitive (cognitive), assessment (emotional) and regulatory (behavioral) components of the political and legal consciousness of a young man in our state. The present analysis was done in relation to the possibility of objective and subjective factors, they cause identified in the course of theoretical research especially political and legal consciousness of the individual. Bring that existing value proposition in the political space of our country are not conducive to the formation and consolidation of effective political activity of youth in Ukraine. The necessity of creating a core fundamentals of the state policy regarding the actions aimed at creating a political and legal awareness of the younger generation.

Key words: *political and legal consciousness, political and legal components of consciousness, morals, values, behavior in the political arena.*

учасні політичні перетворення в нашій державі спонукають науковців до ретельного аналізу актуальних подій в житті українського суспільства та моделювання подальших векторів їх розгортання. Всі політичні потягіння теперішнього етапу побудови української державності, безумовно, характеризуються національною автентичністю. Але захопленість виключною самобутністю того, що відбувається в політичному просторі України, може спричинити схоластичний підхід до прогнозування її майбутнього. Водночас, уважний

погляд науковця здатний розгледіти в політичних перетвореннях нашого суспільства певні закономірності спіралі культурно-історичного розвитку людства. Особливої актуальності зазначене набуває з огляду на дослідження особливостей політико-правової свідомості сучасної молоді як найактивнішого суб'єкта сьогоденного політичного життя України.

Потреба в зверненні до вищезгаданої проблеми була викликана згадкою якимось забутого твору іспанського філософа Хосе Ортега-і-Гассета «По-встання мас», який побачив світ ще

в далекому 1929 році [1]. «Революція Гідності» створила прецедент, коли молодь України виступила активним дієвим політичним суб'єктом. Водночас, як зазначав Хосе Ортега-і-Гассет, ситуація, коли на історичну арену як суб'єкт дії виходять великі маси людей, є суперечливим феноменом. Позитивна його складова – це те, що активна історична творчість набуває масового характеру та володіє величезною енергією, яка може сприяти стрімкому зростанню темпів суспільного розвитку. Але за однією умови, відсутність якої є негативною складовою процесу – за умови, що маса народу не буде натовпом, а буде саме народом, тобто системною єдністю людей, сформованою на основі усвідомлення, розуміння власної історичної місії. В іншому випадку тотожність понять «закон» та «демократія» зникає – їх місце посідає триумф «гіпердемократії», коли маса діє безпосередньо, поза законом, за допомогою грубого тиску, нав'язуючи власні бажання та смаки. Отримавши можливість активно діяти, маса народу, не пов'язана усвідомленням загальної прогресивної ідеї та мети, перетворюється на натовп, дії якого диктуються інстинктами, стадністю, відсутністю уявлення про кінцевий результат своїх дій.

Зазначене усвідомлення є результатом соціального досвіду, наявністю моральних цінностей та знань, освіченості сучасної молоді, насамперед, у галузі розуміння законів розвитку суспільних відносин та політичного життя. На нашу думку, найбільш релевантно воно має прояв в особливостях політико-правової свідомості молодого покоління українців, вивчення яких дозволяє окреслити можливі напрями майбутніх політичних трансформацій у нашій державі.

Загалом, політико-правова свідо-

мість закономірно включає в себе відношення до влади та закону з боку різних політичних груп, організацій та окремих індивідів, усвідомлення та засвоєння ними в певній мірі політичних ідей та правових інститутів, форм, способів керування та обумовлених цими інваріантами конкретної політичної та правової діяльності.

Виходячи з загальноприйнятої теоретичної схеми, політико-правову свідомість сучасної молоді доцільно розглядати в фокусі аналізу тиради: пізнавальний (когнітивний) компонент – оціночний (емоційний) компонент – регулятивний (поведінковий) компонент.

Пізнавальному (когнітивному) компоненту політико-правової свідомості людини відповідає наявність певної суми юридичних знань і вмінь, щодо існування в політичному просторі, або правова підготовка до політичної життєдіяльності. В основі будь-якої соціально-приспосувальної діяльності лежить мінімальна сума знань про її об'єкти та об'єктивні умови. Це повною мірою стосується і політичної сфери. Але правова підготовка до політичної життєдіяльності молоді людини не вичерпується лише її формальними юридичними знаннями про політичні процеси. Можна володіти знаннями, але не вміти ними користуватися, тому необхідно враховувати ступінь практичного володіння цими знаннями сучасною молоддю.

Оціночному (емоційному) компоненту політико-правової свідомості відповідає система оцінок та поглядів з юридичних питань актуального для держави політичного життя, або оціночне ставлення до права та практики його виконання й застосування в сучасних політичних процесах.

В процесі пізнання політичної дійсності люди не залишаються байдужі-

жими до одержаних знань. Вони співвідносять їх із попереднім соціальним досвідом, суспільними потребами, інтересами, цілями професійної діяльності. Властивості предметів, що пізнаються у політичному житті, певним чином переживаються. Виникає нове, на цей раз інтелектуально-емоційне утворення – психічне ставлення до об'єктів пізнання (визначення суб'єктивної значимості об'єкта як гарного чи поганого, корисного чи шкідливого, прийняттого чи неприйняттого, тощо).

Оцінка полягає у визнанні значимості складових політичного життя з позиції індивіда та є ланкою, що пов'язує пізнання і практику. Це завжди порівняння, в результаті якого суб'єкт обирає те, що відповідає його потребам, інтересам та цінностям. Профільтровані через особистий досвід та політико-правову практику суб'єкта пізнані ним різні сторони і явища політичного життя так само викликають до себе певне ставлення і, якщо вони набувають значення для індивіда, то починають кваліфікуватися як цінності.

Регулятивний компонент політико-правової свідомості реалізується за рахунок політико-правових установок та ціннісних орієнтацій особистості.

Самі по собі ціннісні ставлення як інтелектуально-емоційні утворення не мають здатності практичної реалізації без сил, що відіграватимуть роль рушійних механізмів політичної активності. Таку роль виконує вольовий компонент, який формує готовність діяти у певному напрямі в політичному просторі. Залучення цього компоненту призводить до нових, тепер вже інтелектуально-емоційно-вольових утворень – соціальних установок. Динамічний, енергетичний характер відрізняє установку від оціночного

ставлення, яке саме по собі залишається споглядально-емоційним. У своїй сукупності установки утворюють ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації – це стійка система установок, певним чином орієнтована на соціальні цінності, що спрямовує поведінку людей у напрямі до цих цінностей в умовах їх складної взаємодії, у тому числі у різноманітності політичних процесів. Домінуючі установки утворюють спрямованість особистості, визначають її життєву позицію та характеризують змістовну сторону ціннісних орієнтацій у політичному житті.

Характеристика особливостей компонентів політико-правової свідомості сучасної молоді, на наш погляд, неможлива у відриві від розгляду чинників, які їх обумовлюють.

Серед основних чинників, що зумовлюють виникнення особливостей компонентів політико-правової свідомості сучасної молоді в межах психологічного дослідження можна виділити як об'єктивні, так і суб'єктивні. До перших належать, насамперед, ті процеси трансформації суспільно-політичного життя, які стимулюють докорінні перетворення у сфері політико-правової свідомості, спрямовані на її «автономізацію», звільнення від державної монополії та підпорядкування загальноприйнятим у суспільстві цінностям та ідеалам. Безумовно, розгляд їх детермінації перебуває у предметному полі сучасного правознавства, соціології тощо. Водночас, ортодоксальне виведення їх за межі психологічного аналізу особливостей політико-правової свідомості сучасної молоді призводить до схематичності прикінцевого результату. Інші зумовлені дуалізмом неповторного та закономірного, індивідуального та соціального у психічній діяльності конкретної людини.

Як ми зазначали, характеристика об'єктивних чинників є предметом дослідження інших наукових галузей. Але актуальні політичні трансформації створюють об'єктивний простір, в якому відбувається становлення політико-правової свідомості сучасної молоді.

Яскрава динамічність політичного життя, недосконалість його правого регулювання призводять до політичної необізнаності більшості молодих людей в нормативних засадах сучасних політичних процесів. Причиною такого незнання може бути складність, невизначеність соціальних, економічних і політичних питань для тих, хто не має безпосереднього доступу до відповідної інформації. Незнання і заміщення понять сприяють тому, що у сучасної молоді не формуються навички політичної участі та, відповідно, політичний досвід.

Водночас, автономність, «вільне та некероване плавання» формування політико-правової свідомості суспільства, окрім беззаперечних позитивних атрибутів, може мати, на жаль, й негативні наслідки. Традиційним для правознавства виступає ототожнення правосвідомості людини з її правосуб'єктністю – передбаченою нормами права здатністю виступати учасником правовідносин, в тому в числі в політичному просторі. Відсутність чітко задекларованих у державній політиці імперативів може призвести до виникнення різномірних систем нормативної регуляції поведінки громадян в політичному житті, які базуються на суто моральних засадах, притаманних окремим прошаркам українського суспільства, і полягають в індивідуальному розумінні понять «справедливість», «доречність», «виправданість» тощо.

Наведене має ще один дуже важли-

вий аспект. Процес становлення політико-правової свідомості відбувається в ході політико-правової соціалізації – процесу формування та розвитку індивідуальної правової свідомості та політичної культури молоді людини. В умовах повної неорганізованості наявних ціннісних та поведінкових орієнтирів в політико-правовому житті, цілісна структура особистості може вільно чинити опір включенню до її складу нових адаптивних механізмів або комплексів як сторонніх, так і навпаки, може бути «рецептивною» до інших механізмів та поєднань. Це призводить до вибіркового привласнення нових адаптивних механізмів, комплексів і стратегій існування в політичному просторі, а в деяких випадках, і до їх самостійного винаходу.

Доцільним згадати в зазначеному контексті основні положення соціологічно-етичної теорії Д. М. Болдуїна [2]. Вчений вбачав процес духовно-морального розвитку людини через набуття й асиміляцію нею цього процесу в самому центрі особистості – її власному «Я». В процесі морального розвитку молода людина потрапляє під вплив оточуючих її осіб, від яких вона набуває певного досвіду у вигляді прикладів, навіювань, прохань, велінь тощо. Такий досвід утворює почуття «належного», яке є соціальним явищем та має тенденцію до ускладнення. Також молода людина починає самостійно знаходити способи перевірки узгодженості між реальним та ідеальним «Я», що є свідченням моральних почуттів. Отже, на думку Д. М. Болдуїна, здатність особистості застосовувати формулу «не повинно» як відносно іншого, так і відносно себе, визначається явищем одного і того ж порядку. І саме ця обставина надає особистості досвіду соціальної цінності та підіймає соціальну основу її емо-

цій та особистісних взаємин у моральну сферу.

У сучасних умовах відсутності державного регулювання процесів становлення політико-правової свідомості та розшарування уявлень молоді про «належне» та «неналежне», «виправдане» та «невиправдане» призводить до спрощеного та операціонального ставлення до моральних норм. Утворюється щось на зразок морального «секонд-хенду», коли зовнішні впливи так і не асимілюються у власному «Я» молоді людини. В залежності від ситуації, індивід «одягає» певні цінності, актуальні політичному життю, а за необхідністю, «позбавляється» їх без будь-якого жалю. Це спричинює відсутність у молоді людини почуття відповідальності за власні дії у політичному просторі, що безпосередньо впливає на характеристики її правосуб'єктності в політичних процесах.

Певні особливості ціннісних «пропозицій» сучасного політичного життя відображені у дослідженні, проведеному І. В. Жадан та К. О. Чалою [3]. На основі контент-аналізу ціннісних пропозицій політичного змісту Інтернет-ЗМІ, програм політичних сил, програм освіти автори прийшли до наступних висновків:

- близько третини ціннісних пропозицій соціалізованого дискурсу є символічними і не мають інтерпретаційної перспективи;
- спектр смислових пропозицій щодо окремих цінностей звужений, а іноді позначений одним полюсом значень, а отже, інтерпретаційні конструкти цілком передбачувані;
- особливо бідно представлені у дискурсі цінності-цілі та група цінностей-засобів, властивих ліберальній політичній культурі;

- у ціннісній складовій дискурсу Інтернет-ЗМІ та більшості політичних сил переважають значення і смисли, вибудовані на емоційних, несвідомих конструктах;
- ціннісний дискурс зорієнтований переважно в минуле або сучасне і не спрямований на консолідацію;
- дискурсивний простір обмежений простором взаємодії «влада – людина», а взаємодія на рівнях «громадянин – влада» чи «громадянське суспільство – влада» не відображена у ціннісному дискурсі;
- ціннісний дискурс суб'єктів соціалізації скоріше протестний, ніж радикальний.

Не вдаючись до деталізованого аналізу вищенаведених результатів, можна констатувати, що доступні сучасній молоді джерела політично насиченої інформації спрямовані на:

міфологізацію політичного простору. На ґрунт соціальної незрілості підсаджується «потрібний міф», а міфотворчість стає домінантою в суспільній свідомості молодих людей;

формування вільного трактування особистістю цілей політичного життя та можливих засобів їх досягнення;

утворення недієвої, перетворюючої політичної активності. Протест – не є конструктивним шляхом політичної діяльності. Він може розглядатися тільки як засіб досягнення цілей політичної активності молоді людини;

оперування емоційними та несвідомими конструктами політико-правової свідомості молоді.

Ми поділяємо думку І. О. Ільїна [4], що потворна правосвідомість в будь-якій сфері суспільного життя все ж таки залишається правосвідомістю, але перекручує свій зміст; вона звер-

тається до ідеї права, але бере від неї тільки *схему*, користується нею по-своєму, зловживає нею і наповнює її недостатнім перекрученим змістом. При цьому виникає, так би мовити, *не-правове право*, яке все ж таки називається правом, компрометує у свідомості людей саму ідею права і підриває віру в неї. Але воно, разом із тим, є результатом осмисленого відношення до

права, а, отже, також становить собою певний модус правосвідомості. Виходячи з цього, відсутність державної уваги до процесу формування політико-правової свідомості сучасної молоді може призвести до стихійності та неконструктивності розгортання політичних процесів та політичного життя загалом в нашій державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хосе Ортега-и-Гассет. *Восстание масс / Ортега-и-Гассет Хосе*. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 509 с.
2. Болдуин Д. М. *Духовное развитие с социологической и этической точки зрения. Исследования по социальной психологии*. Кн. 1. – М., 1913. – 399 с.
3. Жадан І. В., Чала К. О. *Цінності у політичній картині світу студентської молоді // III Всеукраїнський психологічний конгрес з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі», 20-22 листоп. 2014 р. – К., 2010. – С. 28–31.*
4. Ильин И. А. *О сущности правосознания / подготовка текста и вступительная статья И. Н. Смирнова*. – М.: «Рарогъ», 1993. – 235 с.